

Анатолій НОВАК
*Національна академія державного управління
при Президентіві України*

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ
У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

Аналізуються напрями становлення та розвитку державної антикорупційної політики в Україні. Визначаються головні завдання органів влади в боротьбі з корупцією; вивчаються особливості зарубіжного досвіду взаємодії влади та громадськості для протидії корупції. Доводиться необхідність підвищення ефективності державних органів і органів місцевого самоврядування. Аналізуються особливості процесу формування антикорупційної політики держави, створення і розвиток механізмів для реалізації цієї політики. Досліджується сутність трансформаційних процесів, що відбуваються у сфері державної політики України щодо протидії корупції. Проводиться комплексний розгляд теоретичних і практичних проблем формування антикорупційної політики влади як елементів системи публічного управління. Характеризуються основні засади раціоналізації владних відносин у сфері протидії корупції.

Ключові слова: корупція, антикорупційна політика, нормативно-правова база, органи влади, посадові особи, протидія корупції.

Anatolii Novak. The theoretical basis for the study of anti-corruption in the system of public administration

The article is devoted to the analysis of trends of formation and development of the state anti-corruption policy in Ukraine. Identified the main tasks of the authorities in combating corruption, and shows the features of foreign experience of interaction between government and the public to counter corruption. Provided suggestions for improving the efficiency of government bodies and bodies of local self-government. The article analyses the peculiarities of the process of forming anti-corruption policy of the state, the establishment and development of mechanisms for the implementation of this policy. Defines the essence of the transformation processes taking place in the sphere of state policy of Ukraine on combating corruption. A comprehensive review of theoretical and practical problems of forming anti-corruption policy of the authorities as elements of the system of public administration. Describe the key principles of rationalization of power relations in the sphere of combating corruption.

Key words: corruption, anticorruption policy, legal framework, authorities, officials, the opposition corruption.

Проблема протидії корупції в органах публічної влади є однією з найактуальніших для нашої держави. Об'єктивні фактори розвитку корупції свідчать про те, що вона створює суттєву небезпеку для життєдіяльності суспільства, і на сьогодні масштаби її поширення становлять реальну загрозу національній безпеці. Саме тому завдання запобігання корупції розглядаються нині як загальнодержавні та пріоритетні, оскільки ефективна боротьба з цим негативним суспільним явищем можлива лише за умов створення та реалізації належних механізмів організаційно-правового забезпечення реформування, спрямованого на попередження корупції в органах влади та активну участь у цьому процесі громадськості. Незважаючи на вжиті протягом останніх двох років організаційно-правові заходи щодо протидії корупції, масштаби її не зменшилися. На міжнародному рівні Україна часто сприймається як корумпована країна, про що свідчить низький рейтинг за рівнем доброчесності, визначений за результатами досліджень, проведених протягом останніх років авторитетними міжнародними інституціями.

Корупція як соціальне явище має низку причин для свого виникнення й поширення в економічній, політичній та соціально-структурній організації суспільства. Але переважна більшість її наслідків відчувається в реальному соціальному житті, позначається на його рівні, ступені захищеності громадян, забезпеченості їхніх прав і свобод. Корупція – явище, що виникає майже одночасно з виникненням держави, тому, безперечно, викоринити корупцію так само важко, як подолати злочинність. Однією з причин цього є той факт, що системна корупція є ознакою бідних держав, у яких суспільство та його інститути дуже слабкі.

Досвід боротьби з корупцією – як вітчизняний, так і міжнародний – свідчить, що ліквідувати її повністю як соціальне зло майже неможливо. Метою антикорупційної політики повинно стати зменшення рівня та локалізація корупції в суспільстві, зміна її характеру, обмеження її впливу на соціально-політичні та економічні процеси. В Україні корупція є однією з головних проблем, яка потребує невідкладного розв'язання. Вона становить значну загрозу демократії, реалізації верховенства права, національній безпеці, становленню громадянського суспільства.

Актуальність теми дослідження зумовлена багатьма чинниками, серед яких один із головних – курс на європейську інтеграцію, що є на сьогодні головною і необхідною умовою ефективного розвитку держави. Адже саме він визначає нові орієнтири геополітичної стратегії в контексті забезпечення демократизації та відповідної оптимізації всіх сфер суспільного життя. Становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток громадянського та інформаційного суспільства, європейська інтеграція України, проведення політичної, адміністративної та економічної реформ вимагають рішучих дій щодо боротьби з корупцією. На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах стрімких суспільно-політичних перетворень питання вдосконалення державної антикорупційної політики набуває першочергового значення, оскільки боротьба з корупцією активно впливає на суспільне життя і значною мірою формує певний вектор подальшого розвитку держави.

Аналіз досліджень і публікацій дозволив виявити, що проблематиці антикорупційної політики приділяли увагу такі вітчизняні науковці і практики, як С. Серьогін, В. Баштанник, І. Хожило, Н. Липовська, Л. Аркуша, Л. Багрій-Шахматова, О. Джужа, О. Кальман, М. Камлик, М. Мельник, Є. Невмержицький, О. Прохоренко, А. Редька, О. Ткаченко, М. Хавренюк та ін. У цілому діапазон наукового інтересу охоплює вивчення глобальних властивостей корупції, макронаслідків, до яких вона призводить на верхньому рівні, розуміння індивідуальних культурних і психологічних факторів, що сприяють або перешкоджають корупційному поведженню на нижньому рівні. Вибір теми дослідження був обумовлений необхідністю комплексного дослідження феномену корупції як соціально-політичного явища, визначення, крім правових, інших механізмів протидії цьому явищу.

Здійснені в цьому напрямі науково-теоретичні обґрунтування, правове регулювання і практична діяльність суб'єктів, уповноважених вести боротьбу з корупцією, вимагають подальшої комплексної теоретичної розробки вказаної проблеми. Не достатньо дослідженим залишається питання чіткого визначення сутності корупції в органах державної влади [3]. Від її правильного розуміння значною мірою залежить формування стратегії і тактики антикорупційної діяльності, постановка цілей, визначення сил і засобів. З огляду на це особливу роль необхідно приділити саме питанням з'ясування соціальної сутності корупції.

У цьому контексті розглянути історичні джерела і соціальні передумови виникнення корупції, її економічний, правовий аспекти, системний характер, зв'язок з іншими негативними соціальними явищами. При цьому особливо слід виділити політичний аспект корупції, що обумовлено яскраво вираженим політичним забарвленням корупції: з одного боку, вона є продуктом діяльності влади, з іншого – безпосередньо впливає на формування владних інститутів, їх функціонування, значною мірою визначає сутність самої влади.

Сучасні наукові погляди на корупцію доцільно поділити за напрямками. Перший – передбачає інтеграцію міжнародних та національних механізмів кваліфікації, виявлення та протидії корупції. Він базується на регламентації міжнародними нормативно-правовими актами, викладеними у формі рішень та резолюцій міжнародних організацій. Фактично, мова йде про певне узагальнення поняття «корупція», стандартів службової діяльності, регламентів функціонування управлінських структур тощо. Другий напрям базується на детермінації інституціональних характеристик корупції; він передбачає поєднання політичних, соціально-економічних і юридичних складників. На сучасному етапі варто доповнити такий перелік соціально-економічним аспектом. Третій напрям виходить із сучасного розуміння концепції «хороше врядування» як реалізації права людини на ефективне врядування. У межах цього напрямку досліджується вплив корупції на ефективність соціального управління й здатність систем управління протидіяти корупції. Четвертий напрям базується на дослідженні впливу корупції на дотримання прав і свобод людини в системі публічного управління. При цьому досить часто третій і четвертий напрями виступають в інтегрованому вигляді, при цьому доповнюються сучасним розумінням принципу «non-discrimination».

Мета дослідження полягає в розробці теоретико-методологічних засад і практичному обґрунтуванні напрямів формування та реалізації національної антикорупційної стратегії в системі публічного управління, а також уточненні змісту, сутності та правової природи парадигми протидії корупції в системі суспільного управління, напрямів сучасного розвитку антикорупційної політики в контексті національних інтересів.

Загальною проблемою формування антикорупційної політики держави є забезпечення внутрішньої стабільності, правопорядку і дотримання принципу законності в нашій державі на даному етапі історичного розвитку. Такий стан речей характеризується процесами поглиблення реформ усіх сфер суспільного життя. При цьому питання юридичної відповідальності за посадові злочини та корупційні діяння, особливо такі, що є результатом діяльності державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, привертають до себе підвищену увагу з боку як правоохоронних органів, так і суспільства в цілому, оскільки такі злочини становлять значну соціальну небезпеку, деформуючи, вносячи елементи дезорганізації в нормальну діяльність державних і самоврядних органів влади, підприємств, установ, організацій.

Важливо визначити головні завдання, які мають бути виконані в процесі реалізації заходів щодо протидії корупції в умовах проведення системних реформ (відповідно до Стратегії «Україна – 2020» [4]): по-перше, з'ясування особливостей виникнення, сутності специфіки детермінації корупційних правопорушень в Україні (з позицій управлінської науки та права); по-друге, раціоналізація антикорупційного законодавства щодо закріплення національних традицій та міжнародного досвіду протидії корупції; по-третє, систематизація механізмів запобігання корупційним діянням в органах державної влади та місцевого

самоврядування; по-четверте, формування у посадових осіб органів публічної влади здатності проводити антикорупційну експертизу нормативно-правових актів.

Саме тому процес формування національної (державної) антикорупційної політики в Україні потребує довгострокової стратегії, тактики та конкретних заходів антикорупційної діяльності в системі публічного управління. При цьому завжди основою якісних змін у сфері державної політики протидії корупції є комплекс нормативних актів щодо формування (або трансформації) законодавчих норм у сфері протидії корупції, що досягається шляхом прийняття дієвих норм антикорупційного законодавства. Сутність трансформації антикорупційного законодавства має полягати у створенні умов: задля обмеження або унеможливлення факторів корупції; попередження конфлікту інтересів у професійній діяльності (особистих, службових, організаційних). Вирішити таку проблему можна шляхом чіткого законодавчого визначення норм етичної поведінки суб'єкта публічної діяльності, суспільного сприйняття доброчесності як норми поведінки посадової особи та соціального ствердження доброчесності як єдино можливого стилю службової діяльності. Так само важливо пропорційно посилювати юридичну відповідальність у межах заходів покарання (кримінального, адміністративного, цивільного, дисциплінарного), що суспільно підтримується (схвалюється) та закріпити чіткі норми діяльності органів влади та їх посадових осіб з максимальним описом дозволених меж діяльності посадових осіб.

Загальновизнано, що корупція як соціальне явище притаманна інституту держави від виникнення першої держави. В Україні власне феномен корупції та засобів протидії корупції досить часто поставав предметом політичної боротьби. На державному рівні протягом двадцяти років постійно приймалися закони, концепції та програми щодо протидії корупції. Утім, як показує практика, поширення корупції зберігає свої масштаби, а методи подолання корупції в Україні залишаються малоефективними. Причиною цьому є недостатня суспільна реакція на системність проявів корупції, відсутність абсолютно негативного сприйняття громадянами корупції в державі. Для України низька ефективність протидії корупції в попередні роки обумовлена тим, що корупція (як характерний прояв неусталеного механізму публічного управління, особливо в країнах з перехідною економікою) досить часто є звичайним атрибутом публічного управління. Однак це суперечить проголошеним у Конституції ідеалам соціальної, правової держави. Поширення корупційних способів вирішення політичних, економічних і соціальних питань, правових спорів дає підстави дійти висновку про системність корупції в усіх сферах державного й суспільного життя, і навіть про загрозу формування в Україні так званої корупційної культури.

Варто наголосити, що сучасний механізм правового регулювання антикорупційної діяльності включив не лише профільні – антикорупційні – закони, а й нетипові для національного законодавства нормативні акти. Зокрема, Закон України «Про очищення влади», уведений в дію 16 жовтня 2014 р., визначив правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні. Так, у профільному законі вказано, що «очищення влади (люстрація) – це встановлена цим законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (далі – посади) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи

(та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини, і ґрунтується на принципах: верховенства права та законності; відкритості, прозорості та публічності; презумпції невинуватості; індивідуальної відповідальності; гарантування права на захист» [1].

У жовтні 2014 р. Верховна Рада України ухвалила закон «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки» [2]. Антикорупційна політика (стратегія) спрямована на досягнення конкретних результатів, а саме: створення в Україні системи прийняття рішень щодо антикорупційної політики на основі аналізу достовірних даних про корупцію, моніторингу виконання цих рішень та їхнього впливу на стан справ з корупцією незалежним спеціально уповноваженим органом з питань антикорупційної політики в партнерстві з громадянським суспільством, а також формування суспільної підтримки в подоланні корупції; створення системи доброчесної та професійної публічної служби відповідно до міжнародних стандартів і кращого світового досвіду; запровадження ефективних антикорупційних програм у центральних органах виконавчої влади, а також на державних підприємствах, забезпечення для суспільства прозорості їхньої діяльності; формування в суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції тощо.

Попри наявну негативну статистику проявів корупції в різних країнах, окремим країнам світу вдається ефективно боротися з цим явищем. Саме тому країни, які мають низькі індекси проявів корупції [5], створили досить ефективні механізми протидії корупції (Фінляндія, Данія, Нова Зеландія, Ісландія, Сінгапур, Швеція, Канада, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Австралія, Швейцарія, Велика Британія, Австрія, Ізраїль, США, Чилі, Ірландія, Німеччина та ін.) і як правило є ініціаторами розробки міжнародних нормативно-правових актів у сфері протидії корупції. Усі вони мають деякі особливості в організації антикорупційної діяльності, але спільними для них є: розвинута нормативна база, усталеність інститутів протидії корупції, наявність національної антикорупційної стратегії протидії корупційним проявам; відповідна правова база; залучення до протидії корупційним проявам громадських організацій [6]. Світовий досвід доводить, що національна (державна) антикорупційна політика напрацьовується, інституціоналізується та може бути реалізована за наявності умов суспільного схвалення, громадянської активності, підвищення професійного складника в управлінні. Стратегічною метою антикорупційної політики є протидія корупції на всіх рівнях шляхом підвищення прозорості діяльності державних органів, додержання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для розвитку економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення, зниження рівня корупції та усунення причин, що її обумовлюють, забезпечення відкритості та гласності під час прийняття рішень та оприлюднення їх у засобах масової інформації, проведення громадського опитування та обговорення перед прийняттям рішень.

Очевидне бажання України стати рівноправним членом міжнародного співтовариства, сформувати основи правової, соціальної і демократичної держави вимагає забезпечення відповідного рівня правопорядку. Це, у свою чергу, робить необхідним серйозне вивчення і втілення в життя закордонного досвіду розбудови громадянського суспільства, діючих у цих країнах політичних, економічних, соціальних, правових механізмів щодо подолання організованої злочинності та

корупції як її різновиду [7]. Світовий досвід формування антикорупційної політики різноманітний, а конкретні форми реалізації такої політики залежать від значної кількості взаємопов'язаних факторів, враховують соціальні умови, рівень економічного розвитку, політичної культури, державного управління. Водночас є визначальні принципи і підходи, загальні для більшості країн. Насамперед це розуміння негативних наслідків корупції, її небезпечного впливу на процеси розвитку та всебічне забезпечення політичних, соціальних і економічних прав людини. Велике значення для посттоталітарного суспільства має формування системи органів для боротьби з корупцією і розвиток національного законодавства, вивчення досвіду постійно діючих інститутів при президентах, урядах, парламентах, створених у ряді країн. Дослідження міжнародно-правових актів та досвіду боротьби з корупцією в окремих країнах дозволяють визначити основні важелі приведення національного законодавства України у відповідність до норм міжнародного права.

Водночас слід зазначити, що вітчизняна наука з державного управління недостатньо уваги приділяє дослідженню впливу глобалізації на правопорушення у сфері економіки, корупцію, тероризм і соціальну безпеку перехідного суспільства в цілому, хоча стає очевидним, що глобалізація разом з позитивними має негативні аспекти. Стрімкий розвиток світової економіки відбувається в умовах одночасного поширення бідності, злочинності, тероризму, деградації всіх природних систем забезпечення життєдіяльності соціуму, розширення зон екологічної та гуманітарної катастроф. Глобалізація прискорила економічні кризові явища, що спровокували зростання впливу корупціогенних чинників на публічне управління.

Саме тому корупція як антисуспільне явище має ознаки, які дозволяють визначати долю влади, економіки, держави та суспільства в цілому [8]. Корупція тісно пов'язана з організованою злочинністю, шкодить нормальному функціонуванню влади у всіх її видах: законодавчій, виконавчій та судовій. Унаслідок цього порушуються законні права та інтереси громадян України. Корупція є однією з головних причин політичної і соціальної нестабільності в Україні, неефективності проведення економічних реформ, що може призвести до фінансового краху держави і подальшого зубожіння населення. Корумпованість органів публічної влади вкрай негативно впливає на рівень довіри населення до влади, унеможливує процес зростання добробуту населення і може призвести до соціального вибуху.

За останні роки, коли відбулися кардинальні зміни в політичному та суспільному житті країни, коли на законодавчому рівні прийняті майже всі правові нормативні документи для вдосконалення державної антикорупційної політики і затверджений курс на європейську інтеграцію, змінилися погляди і на проблему протидії корупції. При цьому аналіз суспільно-політичних та соціально-економічних засад виникнення корупції в Україні засвідчив: по-перше, недостатню визначеність, непослідовність і поверховість у процедурі формування, а в подальшому реалізації антикорупційної політики, що породжує у правопорушників почуття безкарності. По-друге, надзвичайно широкий інституціональний контент протидії корупції поступово перетворює протидію корупції на закриту адміністративну систему, яка починає набувати рис автономії в державі та закритості для суспільства. По-третє, відсутність державної ініціативи й необхідних організаційних заходів щодо створення суспільних формувань, незалежних недержавних структур для підвищення активності населення в боротьбі з корупцією проковує вузькоспрямований підхід до розуміння протидії, тобто спрямованої не

на явище корупції, а на її прояви. По-четверте, відсутність прозорості процесів роздержавлення власності, вирішення економічних і господарських питань, надання пільг тощо створює умови для поширення корупції. І нарешті, системні недоліки законодавства, що виявляються як у недосконалому нормативному акті, так і в їх внутрішній суперечності, не сприяють створенню раціональної системи контролю за діяльністю службовців, надійному адміністративно-правовому захисту людини від проявів корупції.

Механізми реалізації стратегії передбачають державний та громадський контроль за діяльністю органів влади й управління, правоохоронних органів, за прийняттям органами влади рішень, дотриманням законів; проведення громадської експертизи проектів та чинних нормативно-правових актів, концепцій і програм з питань протидії корупції та врахування її висновків, обговорення проектів, участь у прийнятті рішень, внесення пропозицій, залучення до спільного розгляду звернень та скарг громадян інших громадських об'єднань, науковців, наукових установ для проведення громадських експертиз та висвітлення в засобах масової інформації результатів досліджень та перевірок. Виконання заходів антикорупційної політики держави може бути забезпечено тільки в тому випадку, якщо вони будуть підтримані на місцях органами виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Корупція є однією з найактуальніших проблем сучасності, оскільки здатна охоплювати різні органи державної влади та напрями їх діяльності, а завдана нею шкода стосується різних сфер життєдіяльності сучасної держави. Корупція зменшує рівень довіри до державного апарату та негативно впливає на міжнародний авторитет. Зазначена проблема є актуальною і для України, для якої корупція становить безпосередню загрозу національній безпеці, про що неодноразово зазначалося в програмних та концептуальних правових актах з питань протидії злочинності в цілому та корупції зокрема. Однак прийняті спеціальні антикорупційні закони, підзаконні нормативно-правові акти антикорупційного спрямування так і не дали відчутних позитивних результатів у справі протидії корупції, зокрема зменшення її рівня і впливу на функціонування органів державної влади.

Проведене дослідження теоретичних засад антикорупційної політики дозволило визначити основи формування сучасної національної антикорупційної стратегії. Зокрема, проведення реформи системи державних інститутів та політичної системи в напрямі утвердження демократії та європейських стандартів публічного управління, ствердження в державі демократичних цінностей, свободи слова, розвитку громадянського суспільства.

Удосконалення системи взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства шляхом залучення громадськості до реалізації антикорупційної політики України, сприяння реалізації прав громадян і організацій щодо доступу до інформації про факти корупції та корупційних факторів, а також їхнє висвітлення в засобах масової інформації сприятиме ефективності протидії корупції в Україні. Удосконалення законодавства з антикорупційних питань дасть можливість знизити рівень корупції в органах державної влади, дозволить поліпшити соціально-економічний розвиток України та її міжнародний політичний імідж.

Подальші дослідження в контексті протидії корупційним проявам у системі публічного управління повинні стосуватися підвищення ефективності системи державного управління та місцевого самоврядування, реформування системи правоохорони та правозабезпечення, підвищення ефективності діяльності органів публічного управління щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення національної безпеки. Важливе місце у формуванні дієвої стратегії

запобігання корупції має відіграти функціональна та організаційна децентралізація в Україні, посилення ролі самоврядних структур та інститутів громадянського суспільства. Так само важливо в межах науки державного управління теоретично обґрунтувати роль і місце органів судової влади в реалізації антикорупційної стратегії.

Список використаних джерел / List of references

1. **Глобальна** порівняльна таблиця CPI 2014 // Індекс корупції CPI. – Режим доступу : tiukraine.org/corruptionperceptionsindex2014/globaltable.html [Hlobalna porivnialna tablytsia CPI 2014// Indeks koruptsii CPI. – Rezhym dostupu : tiukraine.org/corruptionperceptionsindex2014/globaltable.html].
2. **Ковбасюк Ю.** Антикорупційна політика державних органів влади / Юрій Ковбасюк // Віче. – 2010. – № 17 – С. 19 – 22 [Kovbasiuk Yu. Antykoruptsiina polityka derzhavnykh orhaniv vlady / Yurii Kovbasiuk // Viche. – 2010. – № 17 – S. 19 – 22].
3. **Коткін С.** Політична корупція перехідної доби. Скептичний погляд / С. Коткін, А. Шайо. – К. : К.І.С., 2014. – 440 с. [Kotkin S. Politychna koruptsiia perekhidnoi doby. Skeptychnyi pohliad / S. Kotkin, A. Shaio. – K. : K.I.S., 2014. – 440 s.].
4. **Про запобігання** корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua/48911 [Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. № 1700-VII. – Rezhym dostupu : www.minjust.gov.ua/48911].
5. **Про засади** антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1684-18 [Pro zasady antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014 – 2017 roky : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. № 1699-VII. – Rezhym dostupu : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1684-18].
6. **Про очищення** влади : Закон України від 16 верес. 2014 р. № 1682-VII. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-18 [Pro ochyshchennia vlady : Zakon Ukrainy vid 16 veres. 2014 r. № 1682-VII. – Rezhym dostupu : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-18].
7. **Про Стратегію** сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. – Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/18688.html [Pro Stratehiuu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sich. 2015 r. № 5/2015. – Rezhym dostupu : www.president.gov.ua/documents/18688.html].
8. **Соснін О.** Про необхідність використання світового досвіду в боротьбі з корупцією у вітчизняній практиці / О. Соснін // Віче. – 2014. – № 1. – С. 17 [Sosnin O. Pro neobkhdnist vykorystannia svitovoho dosvidu v borotbi z koruptsieiu u vitchyznianiі praktytsi / O. Sosnin // Viche. – 2014. – № 1. – S. 17].

Надійшла до редколегії 22.02.16